

Dynamische stadswandelingen

Ondanks de invloed van privatiseringen, internet en toegangscontrole, is de rol van openbare interieurs in onze steden niet uitgespeeld. In Rotterdam krijgen zij een nieuwe kans. Voor iedereen toegankelijke stedelijke interieurs, zoals het nieuwe Stadskantoor en de Markthal, bieden plek aan onverwachte ontmoetingen en maken van de stad een boeiende aaneenschakeling van buiten- en binnenruimtes.

Auteur Matthijs de Boer

In het ontwerp van OMA voor het Stadskantoor in Rotterdam lijkt het interieur van de toekomstige Stadswinkel over te lopen in de openbare ruimte. Hierdoor krijgen Rotterdammers een aantrekkelijk voetgangersgebied en is het gebouw goed toegankelijk.

De Nollikaart van het centrum van Rotterdam geeft het voetgangersgebied aan.

In onze steden wordt de komende jaren een flink aantal gebouwen opgeleverd die in grote mate openbaar toegankelijk zullen zijn. Deze gebouwen krijgen daardoor naast hun specifieke functie ook een zeker informeel gebruik. Een greep uit actuele initiatieven in het altijd dynamische Rotterdam: het nieuwe Centraal Station, het Coolingselblok, het Erasmus Medisch Centrum, de herontwikkeling van het postkantoor, het nieuwe Stadskantoor en de Markthal. Het is de moeite waard deze gebouwen of complexen te beschouwen met openbaar interieur als invalshoek, omdat daarmee voor een belangrijk deel de betekenis ervan voor de kwaliteit en het functioneren van de stad wordt bepaald. Publieke interieurs accommoderen de ontmoeting in ruimtes met andere kwaliteiten dan straten en pleinen. Dit zijn de plekken waarvoor mensen de stad in gaan, voor een toevallige ontmoeting, vrijblijvende contacten, of voor een sociale, romantische of zakelijke afspraak.

Optimale openheid

In het artikel 'Toekomst van het openbaar interieur' is gesignaleerd dat openbare interieurs uit het stadsbeeld ver-

dwijnen en dat van andere de toegankelijkheid onder druk staat. Die ontwikkelingen roepen vragen op over de toekomst van het openbare interieur in Nederland. Als het openbaar interieur geen stervende zwaan is, maar een feniks/phoenix, in welke gedaante zal het dan in onze toekomstige steden uit de as verrijzen? Hoe zullen dan de stad en de markt, stedenbouwkundigen en architecten de plek en de vorm van die wedergeboorte bepalen? In het onderzoek 'Openbaar interieur van de stad', dat mijn bureau vorig jaar verrichtte², is niet alleen uitgezocht welke opdrachtgevers geïnteresseerd kunnen zijn, maar ook of je openbare interi-

Verblijfskwaliteit wordt gemaakt door zaken als zitgelegenheid. In het ideale geval ontstaat de ambiance van 'huiskamer van de stad'

eurs kunt ontwerpen en welke programma's, randvoorwaarden en uitgangspunten je daarbij kunt hanteren. We vroegen ons af of een goede stedenbouwkundige en architectonische analyse van dergelijke projecten in de ontwerpfase de slagingskans kan vergroten en of er specifiek op openbaar interieur gerichte uitgangspunten zijn geformuleerd.

Het is een goede ontwikkeling dat deze vragen steeds meer opdrachtgevers, ontwikkelaars en ontwerpers bezighouden. De jury die de prijsvraagontwerpen voor het nieuwe Rotterdamse stadskantoor beoordeelde, onderkent het belang van het openbaar interieur in ieder geval: "Een belangrijk argument om te kiezen voor het ontwerp van OMA is dat het optimale openheid uitstraalt. Het interieur van de toekomstige Stadswinkel lijkt over te lopen in de openbare ruimte. Hierdoor krijgen Rotterdamers een aantrekkelijk voetgangersgebied en is de stadswinkel optimaal toegankelijk."

Verrijking van de stad

Hoewel het hier om interieurs gaat, is toch sprake van een stedenbouwkundige benadering. Het gaat om interieurs van de stad, die vanwege hun rol in het stedelijke leven en hun toegankelijkheid een belangrijke wisselwerking aangaan met de openbare buitenruimte. Daarom zijn ze zowel onderwerp van debat over de kwaliteit en het functioneren van de stad, als van het gesprek over architectonische vormgeving van de binnenkant van gebouwen. Daarin vertegenwoordigen zij een specifieke categorie. Voor de stad Rotterdam, die worstelt met haar openbare ruimte, vormen de te bouwen projecten een belangrijke kans. Deze publiek toegankelijke ruimtes worden de stad aangeboden en kunnen met hun bijzondere functie en architectuur het openbare domein verrijken. Om die betekenis voor de stad te kunnen vervullen, is een perfecte inbedding in het stedelijke weefsel, de

structuur van routes en plekken, essentieel.

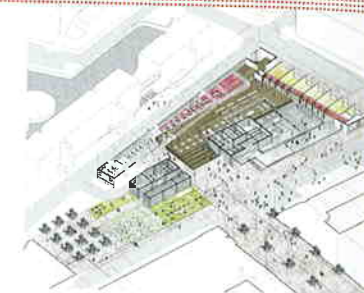
Om dit voor elkaar te krijgen, is de zogenaamde Nollikaart onontbeerlijk. Deze eenvoudige zwart-witplattegrond laat in een oogopslag zien of een ruimte goed kan functioneren als openbaar interieur: ligt ze goed in de voetgangersroutes, zitten de ingangen op de juiste plek, welke plekken zijn wel en niet toegankelijk, welke delen zijn alleen verkeersruimte en welke delen hebben potentiële verblijfskwaliteit, zijn de afmetingen voldoende, is er een route door het gebouw mogelijk, hoe zit het met de plinten, speelt het openbare leven zich op verschillende lagen af en wat als het gebouw 's avonds gesloten is? Zo is in het planstadium te beoordelen hoe projecten bijdragen aan de kwaliteit en het functioneren van het publieke domein. De structuur en inrichting van de openbare ruimte zelf, de uitstraling en programmatische invulling van de plinten, en de publiek toegankelijke interieurs van gebouwen en bouwblokken worden in samenhang bekeken.

In de loop der tijd veranderen de formele functies van gebouwen die openbare interieurs herbergen, maar het

informele gebruik blijft. In kerken wordt niet meer gewandeld zoals op zeventiende-eeuwse schilderijen is te zien en postkantoren verdwenen aan het begin van de 21ste eeuw. Maar de grote warenhuizen overleefden de twintigste eeuw, evenals openbare bibliotheken. Gebouwen voor gezondheidszorg en onderwijs, die steeds vaker functies bevatten voor de wijk eromheen, zijn de toekomst voor het publieke interieur.

Opname in het voetgangersnetwerk

Bovendien hebben architecten een aantal middelen tot hun beschikking, die het succes en de overlevingskans van een gebouw als openbaar interieur vergroten. Zoals meer dan één toegang maken, zodat er een route door de ruimte heen ontstaat, en het publieke interieur kan worden opgenomen in het voetgangersnetwerk van de stad. Genereuze afmetingen zijn belangrijk, vooral een hoog plafond, en ruimschoots daglicht. Verblijfskwaliteit wordt gemaakt door zaken als zitgelegenheid. In het ideale geval ontstaat de ambiance van 'huiskamer van de stad'. De bezoeker voelt

Op de axonometrie is de open opzet van het Stadskantoor goed te zien.

Met de Markthal van MVRDV wordt het Laurenskwartier in Rotterdam nieuw leven ingeblazen. Het ontwerp bestaat uit een enorme boog. Door de ligging tussen de Koopgoot, de Hoogstraat en station Blaak verwachten de stad en de ontwikkelaar dat de markthal een sterke impuls aan het gebied zal geven.

zich er thuis, maar kan toch anoniem blijven. Een stenen vloer maakt de ruimte tot een verlengstuk van de straat. Zo simpel is het, maar enkele recente ontwikkelingen compliceren het tot stand komen van openbaar interieur. Intern zorgt ervoor dat veel zaken thuis kunnen worden geregeld in plaats van aan het loket, waardoor er minder behoefte is aan gebouwen met wachruimtes, die tevens konden dienen als openbaar interieur. Daarnaast neemt de behoefte aan controle en beveiliging toe, waardoor de vrije toegankelijkheid van gebouwen afneemt. Opdrachtgevers en ontwerpers moeten leren omgaan met toegangspoortjes en andere vormen van controle. Wat dat betreft is er bij warenhuizen en bibliotheken veel op te steken, want daar verloopt die controle vrijwel onmerkbaar. Gelukkig zien we aan recente plannen en gebouwen dat het belang van de vrije toegankelijkheid niet alleen vanwege commerciële motieven wordt onderkend.

Markthal in Rotterdam door MVRDV

De door MVRDV ontworpen markthal, momenteel in aanbouw, is wat tegenwoordig een hybrid wordt genoemd: een stedelijk gebouw met functiemenging in hoge dichtheid, in dit geval een commercieel programma in combinatie met wonen. De woningen vormen in feite de zijwanden en het dak van de markthal, terwijl een supermarkt en het parkeren onder de grond zijn ondergebracht. Van de functiemix wordt synergie verwacht. De verschillende functies versterken elkaar en bieden een goede voedingsbodem voor stedelijkheid. Het maaienveld is voor het wandelende publiek. De route door het gebouw heen is evident door de geheel transparante kopgevels. In de zijwanden komen over twee lagen winkels en horeca, zowel vanuit de hal als van buitenaf toegankelijk.

Boeiende aaneenschakeling

De inbedding in het voetgangersnetwerk moet zich nog bewijzen: de route door het gebouw heen parallel aan Hoogstraat en Grote Markt is een doublure. Zal er een nieuwe route ontstaan en gaan de routes elkaar versterken? Kan Rotterdam die dragen? Daar moet dan in elk geval aan gewerkt worden. Wanneer de Markthal 's avonds dicht gaat, bestaat die nieuwe route in elk geval alleen overdag. Maar hoe loopt deze als het gebouw dicht is? De min of meer symmetrische opzet veronderstelt gelijkwaardigheid van beide zijden, maar in de stadsplattegrond is toch een duidelijke voor- en achterkant te herkennen. De voorzijde staat niet evenwijdig aan de richting van de Binnenrotte, omdat het gebouw de richting volgt van de Hoogstraat. Dat betekent dat de gevel vanaf een groot deel van het marktplein onzichtbaar zal zijn. Het lijkt een concessie

aan de eenvoudige hoofdvorm, die overigens kenmerkend is voor markthallen. De achterkant is veel minder zichtbaar door de beperkte voorruimte, waarin ook, vrij dicht tegen de gevel, de inrit van de parkeergarage is opgenomen. Wanneer de markthal als openbaar interieur een nieuwe route door de stad biedt, zal die hier ook een vervolg moeten krijgen. De Ds. Jan Scharpstraat, Hang, Zijl en Grote Markt zijn op dit moment onderbenutte achterafstraten, plekken die op de 'mental map' van de Rotterdammer nauwelijks, en op die van de bezoeker geen enkele rol spelen. Maar straks, als de Markthal en de aangrenzende nieuwbouw aan weerszijden er staan, is er kans op een boeiende aaneenschakeling van stedelijke ruimtes, binnen en buiten. De aanwezigheid van water is daarbij een nauwelijks te missen kans.

Met de vormgeving van de entrees wordt het open karakter dat wordt ingezet met de geheel glazen puien tenietgedaan. De twee tourniquets aan weerszijden zullen berekend zijn op bezoekers met hun kinderwagens, boodschappentassen en rollators, maar uitnodigend is anders. Hier moet een creatieve oplossing voor worden ontworpen, zodat de ragdunne hangende glaspui zich op een fraaie manier opent.

Ruimte om te ademen

Het interieur zelf belooft volgens de uitbundige artist impressions een vrolijke boel te worden. Daglicht valt ruimschoots naar binnen door de geheel glazen kopgevels. Over routing, programma, sfeer en kwaliteit van de inrichting zullen niet alleen opdrachtgever en architect zich buigen, maar ook de gemeente als hoeder van de kwaliteit van het openbare domein. Hier kan niet, zoals in de supermarktwereeld, een exploitant bepalen dat de inrichting van de zaak een goedkope uitstraling moet krijgen. Het is dan ook de vraag of die supergraphics van reusachtige paprika's en komkommers op de binnenwanden serieus bedoeld zijn. De houdbaarheid van deze marktkoopwaar is beperkt. En hopelijk hoeven ook niet alle vierkante meters te worden benut als verkoopruimte, zoals de plattegrond suggereert, maar kan voor de stad iets waardevols worden toegevoegd, met een nader te bepalen cultureel of maatschappelijk programma. Ruimte voor de toekomst, of gewoon ruimte zonder specifieke functie, ruimte om even op adem te komen. Zo hebben de ontwikkelaars van de herbouwde Stadsfeestzaal in Antwerpen zichzelf verbaasd door een groot vloeroppervlak te realiseren waarvan de netto opbrengst per vierkante meter nihil is. Het (commerciële) succes van dit winkelcentrum is toch aan die moet te danken, en het heeft daardoor betekenis voor de stad gekregen.

De artist impressions van het plan van MVRDV laten wel de kledingstijl en bijna de gezichtsuitdrukking van de bezoeker

Geschiedenis

Markthallen in grote steden, zoals deze in Lissabon, liggen vaak enigszins perifeer, nabij de (oude) aanvoerplaats van de te verkopen goederen.

De Markthal biedt ruimte aan 110 permanente en losse marktkramen. Door wetgeving is het op termijn nauwelijks meer toegestaan om in de buitenlucht voedsel te verkopen.

Een galerij op de eerste verdieping verbindt de twee lagen. Op de koppen van de hal komen terrassen, bovenin de Markthal 246 appartementen.

kers zien, maar bieden geen architectonische informatie over de inrichting: de vloer bestaat uit grijze spikkeltjes, aspecten als verlichting, zitgelegenheid of materialisering van de 'marktkramen' zijn niet gedetailleerd in beeld gebracht. Wordt het echt Rotterdams, dus robuust en een beetje ordinair, zoals de Lijnbaan of het Binnenwegplein, of stijgt Rotterdam een keer boven zichzelf uit?

Stadskantoor in Rotterdam door OMA

In de tweede lijn ten opzichte van de Coolingsingel bouwt Rotterdam een Stadskantoor naar het ontwerp van OMA. Ook bezien vanaf de Meent, een winkelboulevard in ontwikkeling, ligt de nieuwbouw in de tweede lijn, achter een monumentaal blok uit de jaren vijftig, dat onderdeel wordt van het complex. Het Stadskantoor wordt een openbaar gebouw met een publieksfunctie onder de naam Stadswinkel XL, die mogelijk is aan te vullen met enige commercie, gerelateerd aan de functie. In het gemeentelijke programma van eisen is de inbedding in het voetgangersnetwerk geregeld: de koppeling met hal en tuin van het stadhuis, de route tussen stadhuis en postkantoor door, en vervolgens door het gebouw heen naar het Haagse Veer. Er ontstaan nieuwe 'dwaalroutes', die enigszins afzijdig liggen van de

hoofdroutes. Dat roept de vraag op of er een reden is daar naar toe te gaan, als je geen specifiek doel hebt? Zijn de passage en de Stadswinkel XL 's avonds open? Is er een toegangsregime?

Stedelijke route

Het gebouw zou de katalysator kunnen zijn voor de ontwikkeling van een aantrekkelijk stuk stad: tussen het Stadhuisplein, de hal, tuin en straat van het stadhuis naar Rodezand met Stadswinkel XL, de Meent en verder. Daarom is het een mooie ontwerpogave, waarin een ijzersterk voetgangersnetwerk de bindende factor moet worden. De kop van de Meent en de zijkant van het postkantoor met parkeerplaats en fietsenstalling kunnen ook een impuls gebruiken. Hier komt volgens het plan van UNStudio, een entree van 'De Post', een commercieel centrum in het voormalige postkantoor met winkels en horeca. Deze openbare interieurs versterken elkaar door hun nabijheid. Laten deze interventies aanleiding zijn om in een volgende fase van het Stadhuisplein eindelijk iets behoorlijks te maken. Uiteindelijk kan er een fraaie stedelijke route ontstaan vanaf het station, via de Doelen en het Schouwburgplein, Stadhuisplein, Meent en verder, met een groot aantal interessante buiten- en binnenruimtes die samen het publieke domein van de stad vormen.

De eigenlijke stadswinkel ligt op een verhoogd niveau, dat via een brede trappartij kan worden bereikt. Aangezien er op de hoek Meent - Haagse Veer ook een ingang is, ontstaat hier de mogelijkheid van een route. Daardoor wordt de stadswinkel bij het netwerk van de openbare ruimte betrokken. In het verlengde van de straat tussen het stadhuis en het postkantoor komt een passage naar het Haagse Veer. Dat OMA symmetrie gebruikt om deze passage te benadrukken is verrassend. Zo wordt het Haagse Veer via een nieuwe voetgangersroute ontsloten, wat deze stille plek in het centrum nieuw leven kan brengen. Vooralsnog is de betekenis van de doorsteek gering, gezien de kwaliteit en betekenis van deze woonstraat. De gemeente is echter van plan in het verlengde van de doorsteek een brug aan te leggen. Interessant is de connectie met de Zandstraat, waar een prima plein van zou kunnen worden gemaakt.

Interieur als visitekaartje

Zo ontstaat een complex van ruimtes waar de bezoeker niet buiten is, maar ook niet helemaal binnen. Of dit complex ook verblijfskwaliteit krijgt, dat aantrekkelijk genoeg is voor een 'doelloos' verblijf, is aan de tot nu toe bekende tekeningen niet te zien. Misschien wordt het vooral utilitair, met loketten of balies met rijen wachtenden. Een andere belangrijke vraag is of de opening beperkt blijft tot kantooruren.

Ook het programma draagt bij aan de kwaliteit van het openbaar interieur: komt er een koffiebar, een internetcafé, krantenkiosk, pasfotozaak, open podium, tentoonstellingsruimte en zitgelegenheid? Kortom: welke kwaliteit wordt er met de inrichting nagestreefd? Een visitekaartje van de stad? En hoe ziet dat er dan uit?

Rol van de stad

Ondanks de golf van privatiseringen van overheidsdiensten die eind vorige eeuw stations van eigenaar deed veranderen en nu postkantoren laat verdwijnen, blijkt het openbaar interieur niet ten dode opgeschreven. Nieuwe initiatieven komen van de overheid én uit de markt. De grote steden werken aan hun stations. Amsterdam bouwde onlangs een nieuwe bibliotheek en een stadsarchief en in het centrum van Rotterdam wordt aan een zestal gebouwen gewerkt met openbare interieurs. De stad is daarbij niet alleen als opdrachtgever actief. Ook waar het commerciële initiatieven betreft speelt de stad een belangrijke rol in het planproces, als direct belanghebbende bij het openbare domein van de stad. Analyse en ontwerp van de inbedding in het voetgangersnetwerk zijn immers

essentieel voor een openbaar interieur. Een voorlopige analyse van de Markthal en het Stadskantoor stemt hoopvol. Maar van de ontwerpen voor de omgeving van de Markthal en het Stadskantoor is nog niets te zien, afgezien van zonnige artist impressions. Ook de interieurs zelf moeten nog van de stad worden. De kwaliteit van de binnenruimtes voor het accommoderen van het informele gebruik en de toevallige ontmoeting, vraagt dus aandacht van de stad en van de architect, die dat meekrijgt van een visionaire opdrachtgever.

Noten

- 1 Matthijs de Boer, 'Toekomst van het openbaar interieur', *de Architect*, september 2007, pag. 18-21
- 2 'Openbaar interieur van de stad' is een onderzoeksproject van Matthijs de Boer Stedenbouw, tot stand gekomen met subsidie van het Stimuleringsfonds voor Architectuur en financiële bijdragen van Proper-Stok, Multivastgoed, NS Poort, Prorail en Bureau Spoorbouwmeester.

www.mdbstedenbouw.nl

het voormalige Rotterdamse postkantoor realiseert UNStudio in nieuw stedelijk landschap, staande uit winkels, horeca en een luxueus hotel.

